

BOLALARDAGI DIQQAT JARAYONING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARDAGI KUZATILADIGAN DIQQAT BUZILISHLARI

O.I.Yadgarova

SamDCHTI dotsenti v.b, p.f.f.d (Phd)

X.Shirinboyeva

SamDChTI, Ingliz tili I fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalardagi diqqat jarayonidagi o'ziga xos xususiyatlari hamda ularda kuzatiladigan diqqat buzilishlari haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birgalikda pedagoglar ish faoliyatida diqqat jarayoni borasida ko'plab duch kelinadigan muammolar va ularga mos yechimlar ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'z: diqqat, parishonxotirlik, diqqat barqarorligi, shaxsning irodaviy sifatleri, ixtiyoriy, ixtiyorsiz.

Аннотация. В данной статье говорится об особенностях процесса внимания у детей и наблюдаемых у них нарушениях внимания. В то же время были упомянуты и многие проблемы, с которыми сталкиваются педагоги, связанные с процессом внимания в их работе, и пути их решения.

Ключевые слова: внимание, отвлечение, устойчивость внимания, волевые качества человека, произвольные, непроизвольные.

Abstract. In this article talks about the features of the attention process in children and the attention disorders observed in them. At the same time, many problems that teachers face related to the process of attention in their work and ways to solve them were mentioned.

Key words: attention, distraction, stability of attention, volitional qualities of a person, voluntary, involuntary.

Diqqat jarayoni bu insoniyat hayotida juda muhim va ajralmas qismga ega bo'lgan jarayon hisoblanadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida diqqatni rivojlantirish ham hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa kichik yoshdagi bolalarda diqqat jarayonini barqarorligi va kuchini mustahkamlash uchun psixologik mashg'ulotlardan foydalanish holati keng kuzatilmoqda. Bu masala borasida bir qancha olimlar tomonidan tajribalar shu kunga qadar o'tkazilib kelinmoqda va eng samarali deb topilganlari pedagoglar tomonidan amaliyotga joriy etilmoqda. Bunday mashg'ulotlarning o'tkazilishi esa diqqat jarayonini dars mashg'ulotlari paytida yanada oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada biz diqqat jarayonining buzilishi natijasida yuzaga keladigan va bolalar orasida uchraydigan parishonxotirlik tushunchasiga keng to'xtalib o'tamiz.

Ma'lumli, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning dars mashg'ulotlarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar va sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarning asosiy muammolaridan biri diqqat jarayonidagi buzilishlar hisoblanadi. Diqqatning salbiy jihatlaridan biri parishonxotirlikdir. Parishonxotirlik diqqatni uzoq vaqt

davomida biron ishga layoqatsizlikda, diqqatning osongina va tez- tez bo'linib turishida namoyon bo'lishi mumkin. Parishonxotirlikning bu ko'rinishi ko'pincha ish qobiliyati susayib ketishining va xulq-atvordagi uyushmaganlikning sabablaridan biri hisoblanadi. Parishonxotirlikning sabablari har xildir. Parishonxotirlik insonning barqaror xislati sifatida ixtiyoriy diqqatning sustligi ko'rsatkichi hisoblanadi va noto'g'ri tarbiya natijasi (bolaning erkalatib yuborilishi, jazolanmasdan qolishi, taassurotlarning har xilligiga odatlanish va boshqalar) bo'lishi mumkin. Bu xildagi parishonxotirlikka qarshi, avvalo, bolada irodaviy sifatlarni shakllantirish yo'li bilan kurash olib borish kerak. Parishonxotirlikni bola salomatligining yaxshi emasligi, nerv tizimining umuman buzilganligi bilan izohlash mumkin. Parishonxotirlik haddan tashqari hissiy hayajonlanish, yoxud charchash oqibati sifatida qisqa muddatli bo'lishi ham mumkin. So'nggi holatda u ko'pincha o'qish kuni va haftasining oxirida namoyon bo'ladi. Pedagogik ish tajribasida diqqatni tarbiyalash maqsadida parishonxotirlikning barcha sabablari va xususiyatlari inobatga olinishi shart!¹. Qachonki, kishi ishga berilib ketib o'z xayollari, kechinmalari bilan bo'lib, mashg'ul bo'lgan ishidan boshqa hech narsani ko'rmayotgan va eshitmayotgan hollarda ham "parishonxotirlik" haqida so'z yuritiladi. U masalan, tevarak-atrofdagilarga e'tibor bermaydi, o'ziga qaratilgan savollarga parvo qilmaydi. Bunday "parishonxotirlik" diqqatning yorqin ifodalagan holdagi tanlanganligidan, uning behad jamlanganligi va jadalligidan hosil bo'ladi. Diqqatni eng ko'p darajada jamlanganligi yuqorida qayd qilib o'tilganidek, faoliyatda muvaffaqiyat qozonishning muhim sharti bo'lib hisoblanadi. Lekin diqqatning faqat bir ob'ektga qaratilganligi uning taqsimlanishi va ko'chirilishida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Bu xildagi parishonxotirlik kundalik hayotda amaliy faoliyatda kishining tevarak-atrofdagi olam bilan munosabatini mushkullashtirib qo'yadi va shuning uchun ham unga diqqatning nuqsoni sifatida qaraladi.

Maktab hayotidagi parishonxotirlik "qoidaga sig'maydigan" deb atalmish xatolarda:

- dars paytida o'quvchida tegishli maktab anjomlari yo'qligining ma'lum bo'lishida,

- o'quvchining dars jarayoniga yetarlicha jalb etilmaganligida va shu kabi boshqa hollarda namoyon bo'ladi.

Bolalarda, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda parishonxotirlik juda ko'p uchraydi. Diqqatning parishonxotirlikdan tashqari boshqa xildagi buzilishlari ham borligi e'tirof etiladi. Diqqatning haddan tashqari harakatchanligi bir ob'ektdan boshqasiga, bir faoliyat turidan boshqalariga doimiy ravishda o'tib turishi, yoki aksincha harakatsizligi, diqqatning sust harakat qilishi, uning tor doiradagi tasavvurlar va fikrlarga patologik tarzda qayd etilishi shular jumlasiga kiradi. Diqqatning bu xildagi buzilishlari miyaning ba'zi bir organik kasalliklari eng

¹ Ivanov I., Zufarova M. "Umumiy psixologiya". O'z.FMJ., 2008

avvalo uning peshona qismidagi kasalliklari yuz bergan paytlarda kuzatiladi. Diqqatning fazilatlarini bilan bir qatorda uning buzilishi va nuqsonlari bo'lishi mumkinligini psixologik jihatdan asoslangan tarzda hisobga olish diqqatni o'zida aks ettiradigan bilish jarayonlarini tadqiq etishning zarur shartidir. Ayrim ruhiy kasallik holatlarida diqqatning inertligi (sustligi) yoki mutlaqo harakatsizligi, qandaydir biron ob'ekt ustida to'xtab qolish holatlarini kuzatish mumkin. Bola hayotining bir oylik davrlarida uning uchun faqat ixtiyorsiz diqqat xos bo'ladi. Bu davrda bola dastavval tashqi qo'zg'atuvchilardan, ularning keskin o'zgarishlaridan ta'sirlanadi. Maktab ta'limiga tayyorgarlik ko'rayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddali va shartli ravishda barqaror ko'rinishga ega bo'ladi. Diqqatning xususiyatlari o'yin jarayonida, rasm chizish va ko'rish, yasash mashg'ulotlarida namoyon bo'ladi. Bu davrda bolalar o'zining diqqatini ma'lum bir obyektga, narsa va hodisalarga yo'naltirishga intiladi.² Maktab mashg'ulotlarini intizomlashtiruvchi ta'siri, dars davomida sinfda o'tirish, o'quvchilarning so'zlarini eshitish zaruriyati, chalg'imaslik bularning hammasi ixtiyoriy diqqatni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi. Har turli ta'lim ishlari maktabdagi o'quv mashg'uloti ustida ongning yo'nalganligi va to'planganligini saqlab turishni talab qiladi. Bolalarning hissiyotlari ko'pincha kuchli bo'ladi. Shuning uchun ularning diqqatlari qisqa vaqt ichida davom etsa ham kuchli bo'ladi. Maktab yoshidagi bolalarning hissiyotlari ancha barqaror bo'la boshlaydi. Shuning uchun pedagog o'qish materialini hissiy momentlar bilan boyitar ekan, buning bilan diqqatning barqarorligi va kuchini saqlab turilishiga yordam beradi. Biror narsaga qiziqib kelgan maktab yoshidagi o'quvchi uzoq vaqt diqqatli bo'lishi mumkin. Ammo kattalarning nazorati pasayib qolsa, u zarur vazifani bajarishdan chalg'ib boshqa narsaga kirishib ketishi mumkin. Masalan: adabiyotni o'rganayotgan o'quvchi kino yoki biror o'qigan asari haqida xayol surib ketishi mumkin. Ayrim bolalar jismoniy mehnat darslarida diqqat bilan o'tirsalar boshqalari aqliy mehnatda kuchli diqqat bilan o'tiradilar. O'zi yoqtirgan darslarda kuchli diqqat bilan o'tirgan o'quvchilar boshqa darslarda o'qituvchilarni ancha tashvishga solib qo'yishlari mumkin. Bola qachonki o'zi uchun qiziqarli bo'lgan narsalarda diqqatini ko'proq jamlaydi. Bolalar, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida endigina o'yin faoliyatidan o'tib dars jarayonlariga kirganligi tufayli ularda o'yinqaroqlik kuchli bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayonidagi sodda mashqlardan murakkablariga qarab borish tamoyili orqali ulardagi mavjud bilimlarni rag'batlantirish va yangi mavzuni bolalar uchun sodda, tushunarli tilda bayon qilish orqali ulardagi diqqatning barqarorligi va o'zlashtirishdagi natijaning oshirilishiga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda fan-texnika jadal rivojlanyotgan davrda o'quvchi yoshlar orasida diqqat jarayonining pasayishi jiddiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda va yoshlar o'rtasida juda ko'plab uchramoqda. Buning natijasida esa ularda dars jarayonlarida berilayotgan bilimlarni yetarli darajada o'zlashtira omasligiga sabab bo'lmoqda. Shunday ekan, kichik maktab yoshdagi bolalarning diqqat jarayonini oshirish uchun pedagoglar

² Ontogenez psixologiyasi. E.G'oziyev

o'quv materiallariga yo'naltirish uchun turli xildagi qiziqarli metodlardan foydalanishi zarur, masalan mavzuga aloqador interaktiv o'yinlar, musobaqalar kabi. Shu bilan birgalikda pedagogning nutqi ham bu borada muhim. Zero, qachonki o'qituvchining nutqi jozibali va hissiyotlarga boy bo'lsa, o'shandagina bolalar diqqatini darsga jalb qila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Do'stmuxamedova Sh.A., Tillashayxova X.A., Bayqunusova G.Y., Ziyavitdinova G.Z., "Yosh davrlari va pedagogik psixologiya" – Darslik Toshkent. Nizomiy nomidagi TDPU, 2021
2. Ivanov I., Zufarova M. "Umumiy psixologiya". O'z.FMJ., 2008
3. Ontogenez psixologiyasi. E.G'oziyev
4. Ibragimovna Y. O. Organization of independent work of students as a means of increasing the professional and communicative competence of future teachers //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences
5. O.I.Yadgarova., "Hissiy va ruhiy salomatlikni oshirishda psixologik treninglar" nomli uslubiy qo'llanma. – Samarqand: 2023, 125. Bet
6. Yadgarova O. I., Rashidova I. K. FACTORS NEGATIVELY AFFECTING A CHILD'S PSYCHOLOGY //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 49-51.
7. Yadgarova O. I., Hotamova D. A. SPECIFIC ASPECTS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT AGES //Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 32-35.
8. <http://ziyonet.uz/>
9. <http://www.psychology.uz/>